

Waldemar Nowak

WSP w Bydgoszczy

RODZINA WIEJSKA W POLSCE LAT OSIEMDZIESIĄTYCH

W artykule przedstawiam wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w ramach problemu CPBP. 09.02 pt. "Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich". W latach 1987-1988 badaniami objęto 1729 rodzin wiejskich wybranych losowo z terenu całej Polski, wśród nich 500 rodzin chłopskich, 386 chłopsko-robotniczych, 326 rodzin pracowników PGR i RSP, a także 517 rodzin pozarolniczych.

Zaprezentowane poniżej wyniki eksploracji mają przede wszystkim aspekt historyczny. Przedstawiają one typy rodzin wiejskich, które obecnie schodzą ze sceny społecznej. Są to przede wszystkim rodziny chłopsko-robotnicze oraz rodziny pracowników PGR i RSP. Gwałtowny upadek ekonomiczny PGR-ów i RSP, ich likwidacja na pewno pociągnęła zasadniczą zmianę w rodzinach pracowników tych przedsiębiorstw. Niestety, nie dysponuję żadną diagnozą sytuacji rodzin pracowników PGR i RSP, ponieważ badania nad nimi nie zostały wznowione w latach dziewięćdziesiątych.

Struktura, funkcja i świadomość, system wartości, sposób życia i uczestnictwo w kulturze rodzin wiejskich uzależnione są przede wszystkim od ich usytuowania w poszczególnych klasach i warstwach, w strukturze społecznej i zawodowej wsi¹. Przeprowadzone badania wskazują na rozluźnienie struktur rodzinnych, w tym zmodernizowanie układu ról, więzi, pozycji, wewnątrzrodzinnego układu władzy².

W dalszym ciągu strukturę rodziny wiejskiej warunkuje migracja wahadłowa i stała ze wsi do miast. Badania ujawniły, że traci na znaczeniu tradycyjna rodzina trójpokoleniowa. Nastąpił proces emancypacji młodych rodzin wiejskich polegający na indywidualizacji interesów, na określaniu

własnego stylu życia, na zmianach w funkcjach i rolach rodzinnych. Przy czym trójpokoleniowość rodzin utrzymuje się przede wszystkim w rodzinach chłopsko-robotniczych. Jest ona wynikiem pomocy materialnej, wychowawczej i mieszkaniowej rodziców.

Jeśli idzie o strukturę rodzin chłopskich, to analiza potwierdziła homogenię społeczną małżeństw. Mają one zbieżne biografie społeczne, wiek, wykształcenie, pochodzenie z podobnego środowiska lokalnego. Do podstawowych ustaleń należy konstatacja, że małżeństwo w badanych rodzinach chłopskich nie miało charakteru wyjścia poza własną klasę, było natomiast jej reprodukcją³. Badania dowiodły, że 84 % małżeństw chłopskich jest zadowolona ze swego współżycia.

Układ ról w tych rodzinach jest następstwem ich specyficznej sytuacji egzystencjalnej⁴. Po prostu role rodzinne determinuje proces produkcyjny gospodarstwa. Stąd nadal istnieje splot ról produkcyjnych z rolami rodzinnymi. Należy podkreślić dość często pojawiającą się sprzeczność między rolami zawodowymi a nowymi formami życia w rodzinie. Badania ujawniły, że gospodarstwami rolnymi zawiadują głównie mężczyźni, których przygotowanie zawodowe budzi wiele zastrzeżeń. Nadmienię tylko, że 40,2 % rolników mających wykształcenie niepełnie podstawowe i podstawowe uznało swe kwalifikacje za wystarczające.

Więzi w rodzinach chłopskich mają w dalszym ciągu charakter rzeczowy, przedmiotowy, przeważając nad więziami osobowymi i kulturowymi. Wpływ na strukturę więzi w rodzinach chłopskich mają następujące czynniki: wielkość rodziny, wykształcenie, rodzaj i wielkość gospodarstwa.

W zakresie dystrybucji władzy nastąpił dalszy postęp demokratyzacji. Zanika autorytaryzm ojca, większą pozycję zdobywa żona - matka. Rodzinę patriarchalną zastępuje egalitarna o typie konstelacji demokratycznych. Wzrosła również pozycja dzieci i młodzieży. Nie traktuje się ich wyłącznie jako siłę roboczą, pozwalając na większą samodzielność w decydowaniu o własnym losie⁵.

Badania nad funkcją gospodarczą - podstawową funkcją rodzin chłopskich - pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków. W rodzinach chłopskich funkcja gospodarcza uległa istotnym przeobrażeniom zarówno w płaszczyźnie produkcyjnej, jak i reprodukcyjnej oraz konsumpcyjnej. Reprodukacja wychodzi poza odtwarzanie istniejącej bazy. Część dochodów przezna-

cza się na inwestycje modernizacyjne. Sfera konsumpcji oderwała się od produkcji i reprodukcji. Nadal jednak w zbyt dużym stopniu występuje nakładanie się wspomnianych sfer, co powoduje odwzorowywanie tradycyjnego sposobu gospodarowania, będącego zabezpieczeniem egzystencji rodziny. Blisko 50 % gospodarstw chłopskich nie prowadzi produkcji specjalistycznych, a 48,2 % nie zamierza powiększyć inwestycji. Funkcja gospodarcza rodzin chłopskich ma, jak sądzę, strukturę heterogeniczną. Zawiera ona w sobie elementy continuum przemian. Występują elementy tradycyjnych uwarunkowań. I tak produkcja jest w znacznym stopniu uniwersalna, przetwórcza, asekuracyjna. Reprodukacja zaś jest autarkiczna i endemiczna. Wreszcie konsumpcja jest podporządkowana reprodukcji i zeterminowana kulturowo⁶. Trzeba również dodać, że 38,6 badanych rodzin chłopskich odczuwa brak środków produkcji, zwracając się po nie do instytucji obsługujących rolnictwo. Te z kolei często narzucają gospodarstwom chłopskim profil produkcji, wymuszając jego specjalizację.

W innej oczywiście sytuacji znajdują się gospodarstwa wysokotowarowe i specjalistyczne, których funkcja gospodarcza została omówiona wcześniej.

Pozytywnym zjawiskiem w realizacji funkcji socjalizacyjno-wychowawczej jest odczuwalne odejście od autorytarnego modelu wychowania, charakterystycznego dla rodzin wiejskich, zwłaszcza chłopskich. Znamiennej cechą wychowania jest splot tradycjonalizmu z nowoczesnością. Nadal dominują tradycyjne cele, zasady, metody i środki wychowania, które zderzają się z oddziaływaniem szkoły, środków masowego przekazu, proponujących odmienny model wychowania. W wielu rodzinach wiejskich panuje chaos wychowawczy, swoiste "miotanie" się od jednego do drugiego wzoru. Zamyka tę diagnozę brak konsekwencji strategii wychowania.

Z badań wynika również niedostateczny udział ojca w procesie wychowania. Jest to zjawisko niepożądane, bowiem ojciec ma większy wpływ na kształtowanie postaw społecznych i moralnych, także postaw wobec pracy zawodowej⁷.

Przy okazji analizy funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej pojawił się problem retencji w rodzinach chłopskich. W niewłaściwej strategii jej przeprowadzania tkwi przyczyna konfliktów rodzinnych i odpływu następców ze wsi. Wzrosła także ranga spłat, spadków rodzinnych, co ma związek z ogólną sytuacją ekonomiczną w makrostrukturze społecznej. Ponadto coraz częściej

występuje zjawisko niewywiązywania się dzieci ze świadczeń wobec rodziców. Słowem, przeprowadzone badania ujawniły wyraźny wzrost ekonomicznego charakteru funkcji opiekuńczo-zabezpieczającej.

Współczesna rodzina chłopska podlega także zróżnicowaniu kulturowemu. Młodzież preferuje nowy system kulturowy i sposób życia, który zderza się z tradycjonalizmem chłopskim. Obecne tendencje zmian w sposobie życia można by określić następująco: rodzina chłopska jest w stadium mieszania się wzorów uniwersalnych z modyfikacjami klasowymi, lokalnymi, zawodowymi, obyczajowymi i moralnymi charakterystycznymi dla wsi⁸.

Wśród wartości wzrosła ranga konsumpcji i pozycji materialno-statusowej rodziny⁹. Wymagają one ze strony rodziców dużo zabiegów i pracy. W związku z tym zaniedbana została realizacja funkcji socjalizacyjno-wychowawczej i emocjonalno-ekspresyjnej¹⁰.

Przemianom ulega również rodzina chłopsko-robotnicza. Jej sytuacja mieszkaniowa, ważna dla struktury rodziny, jest niezła. Około 74 % badanych ma samodzielne mieszkanie. Większość mieszkań jest dobrze wyposażona w dobra trwałego użytku¹¹.

Realizacja funkcji gospodarczej nie przedstawia się najlepiej. Aż 75,4 % gospodarstw nie podejmuje produkcji specjalistycznej. Są to gospodarstwa ekstensywne, mało sprawne produkcyjnie. Wpływa na to słabe wyposażenie w maszyny i urządzenia rolnicze. Ponad 73 % gospodarstw chłopsko-robotniczych nie ma żadnych planów inwestycyjnych. Tylko 25,6 % chce zakupić środki produkcji. Dotyczy to przede wszystkim gospodarstw dużych, specjalistycznych i wysokotowarowych.

Jeśli wśród rodzin chłopskich nieznacznie przeważały rodziny małe, to w rodzinach chłopsko-robotniczych - duże (58,6 %). Można powiedzieć, że w rodzinach chłopsko-robotniczych następuje odrodzenie rodziny trzypokoleniowej. Ułatwia ona młodemu pokoleniu wykonywanie pracy zawodowej, wychowywanie dzieci. Nie jest to jednak tradycyjna, wiejska, trzypokoleniowa rodzina patriarchalna, a jej wersja zmodyfikowana, odpowiadająca wymogom współczesnego życia.

Pożycie małżeńskie, jak poinformowali respondenci, układa się dobrze. Ponad 83 % badanych ujawniło zadowolenie z małżeństwa, a 74 % uznało, że realizuje model małżeński zgodny ze swoimi wyobrażeniami.

Rodziny chłopsko-robotnicze mają własną odrębną strukturę będącą

kontaminacją cech rodzin chłopskich i robotniczych. Nie ma w nich zdarzenia ról zawodowych z rodzinnymi. Nastąpiło odwrócenie ról w gospodarstwie. Wzrosła zdecydowanie rola kobiet, które stały się faktycznymi zarządcami gospodarstw rolnych. Ma to negatywny wpływ na wyniki ekonomiczne gospodarstw. W zakresie układu pozycji i władzy rodziny chłopsko—robotnicze są przykładem wzrostu pozycji kobiety, która stała się partnerem partycypującym na równych prawach we wszystkich dziedzinach życia rodzinnego. Stosunki rodzinne uległy demokratyzacji. Wzrosła rola dziecka. Większą uwagę przywiązuje się do realizacji autonomicznych potrzeb dziecka, chociaż dbałość o jego rozwój intelektualny, psychiczny jest niezadowolająca. Permanaenta nieobecność ojca odbija się niewłaściwie na dojrzewaniu osobowościowym zarówno chłopców, jak i dziewcząt.

Podobnie jak w rodzinach chłopskich podstawową więzią jest więź strukturalno-przedmiotowa. Przeważa typ rodzin zespolonych więzią instrumentalno-instytucjonalną. Zdominowały one więź psychiczną. Daje się zauważyć wnoszenie więzi rzeczowej, formalnej, która zderza się z spontanicznie powstałą więzią osobową.

Badania pozwoliły zweryfikować popularyzowaną tezę o zdecydowanej demokratyzacji struktury rodzin dwuzawodowych. Otóż okazało się, że proces transplantacji elementów demokratyzujących życie rodzinne omawianych teraz rodzin przebiega nie bez zakłóceń. Daje znać o sobie oddziaływanie tradycji, kontrolującej porządek w strukturze rodziny i neutralizującej zagrażające jej wpływy.

Rodzina chłopsko-robotnicza prezentuje dysharmoniczny model świadomościowy. Mimo deklarowanego wzoru partnerstwa, rzeczywisty rozkład obowiązków kwestionuje werbalny egalitaryzm. Humanistyczny, deklaracyjny wzorzec rodziny rozmywa się w układzie standardowych ról, jakie życie stawia przed członkami tych rodzin.

W modelu dziecka niepokoi upoczywa realizacja jego tradycyjnego modelu. Jest on przesycony ideą statycznej adaptacji mającej ułatwić przystosowanie się do otaczającej rzeczywistości. W gruncie rzeczy istnieje silna tendencja do odtwarzania losu rodziców, typu ich egzystencji. Sytuacja ta powoduje wygasanie tzw. "motywacji wzrostu", dającej szansę zmiany pozycji społecznej, rozwoju osobowości. Badania ujawniły coraz bardziej dającą znać o sobie skłonność do konstruowania postaw imitacyjnych, konformistycz-

nych. Ponadto chciałbym podkreślić uniformizm i stereotypowość dającą się zauważyć w świadomościowych modelach znamienych dla większości rodzin wiejskich. Trzeba również podkreślić jednostronność i ubogość form życia rodzinnego. Są to rezultaty schematyzmu egzystencji utrwalonego przez szersze struktury społeczne i transmitowanego do wewnątrz rodzin wiejskich¹².

Sytuacja mieszkaniowa rodzin pracowników PGR i RSP jest niezła. Blisko 90 % pracowników PGR i 86,6 % pracowników RSP posiada samodzielne mieszkanie. Trzeba jednak zaznaczyć, że poważnym mankamentem tych mieszkań jest niedostosowanie kubatury powierzchni do struktury rodzin. Po prostu mieszkania te są za małe i nie odpowiadają wielkości rodzin. Standard wyposażenia nieznacznie ustępuje rodzinom robotniczym i chłopsko-robotniczym.

Okolo 60 % badanych wskazało na zastój w sytuacji materialnej nie pozwalający na zaspokojenie coraz większych potrzeb konsumpcyjnych.

Większość małżeństw pracujących w PGR i RSP ma strukturę homogeniczną, opartą na podobnej biografii społecznej. Jednakże w projektach małżeńskich młodego pokolenia przewiduje się heterogeniczną strukturę małżeństw. Krótko mówiąc, młode pokolenie deklaruje chęć wyjścia poza granice swych grup społecznych. W rodzinach tych można zauważyć tendencję do opuszczenia klasy pochodzenia i zmiany usytuowania stratyfikacyjnego.

Badania pozwalają również na korektę tych stwierdzeń, które proponują bezkonfliktową wizję rodzin pracowników gospodarstw uspołecznionych. Otóż okazało się, że właśnie one są rodzinami o najbardziej zdeorganizowanej strukturze. W tych to rodzinach pojawiają się zjawiska o charakterze patologicznym (np. alkoholizm, zawłaszczanie mienia państwowego, rozwody, pobicia).

Podział obowiązków rodzinnych odpowiada innym rodzinom wiejskim. Coraz częściej młodzi mężczyźni pomagają w prowadzeniu domu i wychowywaniu dzieci.

Więszego znaczenia nabiera w rodzinach sektora uspołecznionego więź subiektywno-psychiczna. Zbyt małe znaczenie ma więź kulturowa i intelektualna. Silna natomiast jest więź prawno-formalna i instrumentalna.

Podobnie jak w rodzinach chłopskich i chłopsko-robotniczych również w

rodzinach pracowników gospodarstw uspołecznionych następuje rozwój demokratyzacji stosunków wewnątrzrodzinnych. Wzrósł stopień autonomii poszczególnych członków, zwiększyło się podmiotowe traktowanie dzieci. Nie zawsze jednak młodzież potrafi wykorzystać swą nową sytuację egzystencjalną. Nie sprzyja temu również brak ośrodków kulturalnych i słabość oświaty na wsi, która stworzyłaby szansę szerszej ekspresji osobowości, rozwoju zainteresowań i zamiłowań¹³.

W systemie wartości rodzin członków PGR i RSP poważnie wzrosło znaczenie wartości materialnych, konsumpcyjnych i prestiżowych. Dla 35,6 % badanych pieniądź prezentuje wartość samą w sobie. Wbrew lansowanym usilnie koncepcjom dużą uwagę przywiązuje się do własności, do posiadania rzeczy.

Wysoko lokują się także wartości edukacyjne, przy czym są one traktowane utylitarnie, a ich realizacja kończy się w momencie zdobycia zasadniczych kwalifikacji zawodowych. Natomiast wykształcenie wyższe i średnie ma bardzo niską rangę, której zasadniczym czynnikiem jest nieatrakcyjność ekonomiczna zawodów wymagających wieloletniej edukacji.

Zdecydowanie rośnie znaczenie wartości pragmatycznych, np. sprytu życiowego, zaradności, umiejętności zdobywania pieniędzy, "ustawiania się", "załatwiania swoich spraw".

Akceptuje się wartości takie, jak np. sprawiedliwość, wolność, równość. Przy czym usilnie akcentuje się, że wartości te nie są urzeczywistniane. Wskazuje się, że rośnie egoizm, cwaniactwo, lekceważenie pracy, łapownictwo, niegospodarność, pazerność, biurokracyzm, obojętność na sprawy społeczne. Ponadto internalizuje się te wartości, które służą pomyślności wyłącznie własnej rodziny. Z systemu wartości wybiera się przede wszystkim te, które maksymalizują zysk i dorabianie się.

Niską pozycję zajmują wartości ogólnospoleczne, np. państwo, patriotyzm, humanitaryzm, tolerancja. Równie nisko sytuuje się walka ze złem, od której ucieka się, przenosząc odpowiedzialność na państwo.

Wreszcie ostatnia kategoria rodzin wiejskich - rodziny pozarolnicze. Ich sytuacja mieszkaniowa jest dobra (91 % posiada własne mieszkanie). Brak mieszkań odczuwają przede wszystkim nauczyciele. Badania potwierdziły ich dobrą sytuację materialną i konsumpcyjną. Stosunki małżeńskie i rodzinne układają się prawidłowo. Rodziny pozarolnicze są najbardziej zwarte i harmonijne. Przy ich konstrukcji zaangażowane są zarówno uczucia, jak i intelekt.

Analiza składu i dzietność prowadzi do wniosku, że są to rodziny małe i dwupokoleniowe. Wpływają na to czynniki ekonomiczne, społeczne i kulturowe.

Rodziny pozarolnicze prezentują najbardziej demokratyczny układ ról i pozycji wśród wszystkich rodzin wiejskich. Sprzyja temu zbliżony poziom wykształcenia, podobny system wartości, kultury i sposób życia.

W dystrybucji ról daje się zauważyć bipolarność. Zarówno mąż, jak i żona pełnią obopólnie role ekspresywne i instrumentalne. W relacjach międzyosobowych przeważa więź subiektywno-psychiczna nad rzeczową. W porównaniu z innymi rodzinami wiejskimi większą rolę odgrywają więzi intelektualne i kulturowe.

Dość interesujące wyniki przyniosła analiza struktury małżeństw pozarolniczych. Okazało się, że nastąpił wzrost układów heterogenicznych. Tworzą je ludzie mający odmienne biografie społeczne, różne pochodzenie, charakteryzujący się różnicą w wykształceniu.

W relacjach międzyosobowych przeważa więź subiektywno-psychiczna nad rzeczową. Zwiększa się ranga więzi intelektualnej i kulturowej.

Ogólna konstatacja jest następująca: proces przeobrażenia rodzin wiejskich trwa nadal, chociaż przebiega on wolniej niż w rodzinach miejskich.

Wpływ na rodzinę wiejską mają zjawiska zachodzące zarówno w mikro- i makrostrukturze wiejskiej, jak i w społeczeństwie globalnym. Sytuacja współczesnych rodzin wiejskich jest odbiciem procesów ekonomicznych, politycznych, ideologicznych, kulturowych i aksjologicznych mających miejsce w systemie społecznym współczesnej Polski.

Na zakończenie proponuję kilka uwag dotyczących problemów, które należałoby głębiej rozpatrzeć w przyszłych badaniach. Pierwsza - dotyczy zagadnienia analizy struktury społecznej polskiej wsi. Obecne jej rozpoznanie jest niedostateczne. Przy czym uściśleniu musiałyby ulec takie podstawowe kategorie analityczne, jak "struktura" czy "struktura społeczna". Postuluję wykorzystanie w tym celu zarówno osiągnięć teorii strukturalistycznej oraz funkcjonalistycznej. Wtedy można by dokonać analizy różnorodnych zjawisk zachodzących w strukturach społecznych. Myśl o następujących procesach: petryfikacji struktur, ich "zamykania" i "otwierania", "narzucania", "wymianę", "zmęczenia". Poważnym problemem jest nie zbadany do końca problem reprodukcji struktury społecznej polskiego społeczeństwa, w tym społeczeń-

stwa wiejskiego. Dotychczasowe analizy struktury społecznej polskiej wsi są niewystarczające.

W obrębie powyżej zarysowanego problemu znajduje się zagadnienie relacji między strukturą społeczną a rodziną. Mimo prób prowadzonych przez socjologów zachodnich (np. W.I. Goode), jak i polskich (np. Z. Tyszka) zagadnienia te nie są dostatecznie wyjaśnione. Wyróżnianie i omówienie stanowisk m.in. makrodeterministycznych, mikrodeterministycznych czy kompromisowych nie rozwiązuje tego złożonego problemu. W dalszym bowiem ciągu nie znamy wszystkich mechanizmów wpływających na wzajemne "otwieranie" i "zamykanie" się dużych i małych struktur społecznych względem siebie. Stworzy to szansę odpowiedzi na pytanie, w jakiej sytuacji ekonomicznej, politycznej, ideologicznej, aksjologicznej i kulturowej rodzina promieniuje na szersze struktury społeczne, wymuszając na nich rzeczywiste zmiany. Przybliży to również rozwiązanie problemu dotyczącego wzajemnej adaptacji małych i dużych struktur społecznych, jak również zagadnienia przepływu i reprodukcji kapitału ekonomicznego, politycznego i kulturowego.

Należy bezwzględnie rozpatrzyć zagadnienie patologii drażącej rodzinę wiejską. Myślę przede wszystkim o alkoholizmie, przestępczości, narkomanii i samobójstwie. Kwestie te w odniesieniu do rodzin wiejskich nie zostały dotąd podjęte¹⁴.

Pozostają nie rozpatrzone konflikty zachodzące w rodzinach wiejskich, i to zarówno konflikty między małżonkami, jak i rodzicami i dziećmi. Wizja rodzin bezkonfliktowych, funkcjonalnych, jaką proponuje nasza socjologia rodziny jest nie do przyjęcia, ponieważ jest nieprawdziwa. Analizę tę trzeba przeprowadzić wspólnie z psychologami. Przy okazji należy ustalić poziom agresji, nerwic, zapóźnień intelektualnych, niedojrzałości psychicznej.

Analiza powyższych zjawisk zaprowadzi nas do rekonstrukcji modelu wychowania dzieci i młodzieży wiejskiej. W dalszym ciągu jest to model autorytarny lub postautorytarny. Ten ostatni jest splotem metod tradycyjnych i nowoczesnych. Oddziałuje bardzo niekonsekwentnie i nieefektywnie, powodując konflikty między rodzicami a dziećmi. Obecny system wychowania stosowany w rodzinach wiejskich ma charakter reprodukcyjny, odtwarzając zbyt dużo procesów negatywnych, np. brak aspiracji edukacyjnych, kulturalnych, politycznych. Wychowanie pełni funkcje transmisyjne i legalizacyjne, pomaga odtwarzać dotychczasową strukturę społeczną¹⁵.

Idąc śladem koncepcji B. Bernsteina¹⁶, analizę trzeba nachylić w kierunku procesów sztywności, nakładania czy konfliktu ról ekspresywnych z instrumentalnymi, ról żeńskich i męskich¹⁷. Przy okazji można rzetelnie zbadać rozkład władzy rodzinnej, określić, czyja pozycja jest dominująca.

W zakresie funkcji spełnianych przez rodzinę wiejską słabo zbadany został wpływ reformy gospodarczej na gospodarstwa chłopskie.

Jeśli idzie o inne funkcje, to należałoby zbadać przyczyny powtórnej reifikacji stosunków międzyludzkich w rodzinach wiejskich. Po okresie humanizacji tych stosunków daje się zauważyć ich urzeczowienie, sformalizowanie, niebezpieczne dla prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży. Sprzyja to powstawaniu postaw imitacyjnych, konformistycznych, stereotypowych.

Niedostatecznie został zbadany styl życia i system wartości rodzin wiejskich¹⁸. Gwałtownie spadła ranga wartości edukacyjnych, społecznych, politycznych. Z drugiej zaś strony dominujące znaczenie mają wartości materialne i konsumpcyjne. Ze spadkiem wartości politycznych i społecznych wiąże się obniżenie aktywności społeczno-politycznych i, co się z tym wiąże, negatywna ocena instytucji politycznych, państwowych.

Zarysowane problemy miały stanowić przedmiot badań w najbliższych latach, co przybliżyłoby rzeczywisty obraz życia współczesnych rodzin wiejskich.

PRZYPISY

- ¹ Zob. W. Nowak: Struktura społeczna wsi a rodzina wiejska. W: Rodzina wiejska w świetle aktualnych badań. Pod red. H. Bednarskiego. Bydgoszcz 1984; tegoż: Uwarunkowania przemian struktury rodziny wiejskiej ze szczególnym uwzględnieniem rodziny chłopskiej. W: Rodzina a struktura społeczna. Pod red. Z. Tyszkł. Bydgoszcz 1984
- ² W. Nowak: Przemiany więzi rodzinnych w rodzinach wiejskich. *Problemy Rodziny* 1988 nr 2.
- ³ Por. W. Warzywoda-Kruszyńska: Małżeństwo a struktura społeczna. Wrocław 1974; W. Nowak: Małżeństwo wiejskie. Szkic teoretyczno-empiryczny. W: Kierunki przeobrażeń współczesnych rodzin wiejskich. Pod red. H. Bednarskiego. Bydgoszcz 1987
- ⁴ Zob. W. Nowak: System ról w rodzinach wiejskich. W: Kierunki przeobrażeń współczesnych rodzin wiejskich, op.cit.
- ⁵ W. Nowak: Układ władzy w rodzinach wiejskich. Zeszyty Naukowe ATR w Bydgoszczy. Nauki Społeczne 1987 nr 21. Por. tegoż: Rodzina autorytarna. *Roczniki Socjologii Rodziny* 1992 nr 4.
- ⁶ Por. L. Kocik, Z. Seręga: Gospodarcza funkcja rodziny chłopskiej. Próba ujęcia socjologicznego. W: Rodzina a struktura społeczna, op.cit. Zob. też K. Forlach, Z. Seręga: Chłopi we

- współczesnej Polsce: przedmiot czy podmiot procesów społecznych. Kraków-Warszawa 1991
- ⁷ W. Nowak: Społeczne uwarunkowania przemian funkcji socjalizacyjno-wychowawczej rodzin chłopskich. *Kultura i Społeczeństwo* 1988 nr I. Por. K. Pospiszył: Ojciec a rozwój dziecka. Warszawa 1980
- ⁸ W. Nowak: Sposób życia ludności wiejskiej. *Studia Społeczno-Polityczne ANS w Warszawie*, 1987 nr 2
- ⁹ W. Nowak: System wartości rodzin wiejskich. *Wieś i Rolnictwo* 1987 nr 2. Por. Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich. Pod red. Z. Tyszki. Poznań 1991
- ¹⁰ Por. Analiza wybranych funkcji rodzin wielkomiejskich. Pod red. Z. Tyszki. Poznań 1990
- ¹¹ W. Nowak: Sytuacja mieszkaniowa i materialna rodzin wiejskich. *Wieś Współczesna* 1987 nr 1
- ¹² W. Nowak: Świadomościowe modele życia rodzinnego rodzin wiejskich. *Studia Socjologiczne* 1987 nr 2.
- ¹³ Por. Z. Kwieciński: Drogi szkolne młodzieży a środowisko. Warszawa 1980
- ¹⁴ Zob. M. Jarosz: Dezorganizacja w rodzinie i społeczeństwie. Warszawa 1987
- ¹⁵ Z. Kwieciński: Drogi szkolne młodzieży w środowisko, op.cit.; M. Misztal: Społeczno-psychologiczne aspekty struktury edukacyjnej w Polsce. *Studia Socjologiczne* 1984 nr 2; M. Pohoski: Karriere szkolne i kariere społeczno-zawodowe a pochodzenie społeczne. *Kultura i Społeczeństwo* 1984 nr 2; P. Bourdieu, J.C. Passeron: Reprodukacja. Warszawa 1990
- ¹⁶ B. Bernstein: Family role system and communication and socialization (tekst powielony).
- ¹⁷ Zob. M. Zelditch jr: Role Differentiation in the Nuclear Family. W: Family, Socialization and Interaction Process. T. Parsons i R. Bales (ed.). Glencoe 1965; P.E. Slater: Parental Role Differentiation. *American Journal of Sociology* 1961 nr 67
- ¹⁸ W. Nowak: Wokół teoretyczno-metodologicznych problemów badań nad systemami wartości rodzin polskich. *Roczniki Socjologii Rodziny* 1991 nr 3.

СЕЛЬСКАЯ СЕМЬЯ В ПОЛЬШЕ ВОСЬМДЕСЯТЫХ ГОДОВ

Резюме

В статье представлены результаты исследований, проведенных в рамках научной проблемы. W. 11.9 : "Состояние и преобразования польской семьи". Исследованиям подвергнуто 1729 сельских семей из всей Польши (подобранных по выбору), в том числе 500 крестьянских, 386 крестьянско-рабочих, 326 семей работников госхозов и колхозов, а также 517 семей, не связанных с сельским хозяйством. Автор предлагает новые направления в исследовании сельской семьи, касающиеся ш. пр. глубокого изучения механизмов изменения системы ролей и власти в сельской семье, а также исполняемых ею функций. Необходимо тщательно проанализировать способ жизни и принятую в сельской семье систему ценностей.